

SÜREKLİ KAYGI, UMUTSUZLUK VE BENLİK SAYGISININ ERGENLERİN RİSKLİ DAVRANIŞLARINI YORDAMA GÜCÜ¹

THE PREDICTION OF TRAIT ANXIETY, HOPELESSNESS AND SELF ESTEEM ON
RISK BEHAVIORS OF ADOLESCENTS

Meliha TUZGÖL DOST²
İbrahim KEKLİK³

Öz

Bu araştırmanın amacı cinsiyet, yaş, başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısının ergenlerin riskli davranışlarını yordama gücünü belirlemektir. Araştırma, 2011-2012 Öğretim Yılı bahar döneminde Ankara'da altı farklı liseye devam eden toplam 519 (291 kız, 228 erkek) lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Riskli Davranışlar Ölçeği, Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri'nin Sürekli Kaygı Alt Ölçeği, Beck Umutsuzluk Envanteri, Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri'nin Kısa Formu ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Veri analizinde çoklu regresyon tekniği kullanılmıştır. Bulgulara göre cinsiyet, yaş, akademik başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısı değişkenleri birlikte ergenlerde riskli davranış varyansının %21'ini açıklamaktadır. Cinsiyet, yaş, sürekli kaygı ve umutsuzluk lise öğrencilerinin riskli davranışlarını anlamlı olarak yordamaktadır. Erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha yüksek riskli davranış puanlarına sahiptir. Yaş, sürekli kaygı ve umutsuzluk değişkenlerine ilişkin puanlar arttıkça riskli davranışlar da artmaktadır. Diğer yandan akademik başarı ve benlik saygısı ergenlerin riskli davranışlarını anlamlı olarak yordamamaktadır. Sonuçlar, araştırmanın sınırlıkları ve doğurguları tartışılmış, psikolojik danışman ve araştırmacılar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Riskli davranışlar, ergen, sürekli kaygı, umutsuzluk, benlik saygısı

Abstract

The purpose of this study was to determine predictive power of gender, age, academic success, trait anxiety, hopelessness and self-esteem on risk behaviors of adolescents. The sample of the study consisted of 519 (291 female and 228 male) students from six high schools in the metropolitan City of Ankara, Turkey, during spring the semester of 2011- 2012 academic year. Risk Behaviors Scale, State-Trait Anxiety Inventory Anxiety Subscale, Beck Hopelessness Scale, Coopersmith Self-Esteem Inventory and Personal Information Form were used for data collection. Multiple regression analysis was used for data analysis. Results showed that gender, age, academic success, trait anxiety, hopelessness and self-esteem accounted for 21% of variance in adolescent risk behaviors. Gender, age, trait anxiety and hopelessness significantly predicted adolescent risk behavior. Male students had higher scores on risk behaviors than female students. Higher scores on age, trait anxiety and hopelessness corresponded to higher scores in risk behaviors. On the other hand, academic success and self-esteem did not significantly predict adolescent risk behavior. Results, limitations of the study, implications of the findings and recommendations for psychological counselors and future research were discussed.

Key Words: Risk behavior, adolescent, trait anxiety, hopelessness, self-esteem

¹ Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Çalışma, ilk yazar tarafından 25-28 Ekim 2012 tarihinde Belçika, Brüksel'de düzenlenen "3rd World Conference On Learning, Teaching and Educational Leadership" adlı kongrede sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik A.D. Beytepe, mtuzgol@hacettepe.edu.tr

³ Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik A.D. Beytepe, keklik@hacettepe.edu.tr

1. GİRİŞ

Ergenlik bireylerin hızlı fiziksel, duygusal ve sosyal değişimler yaşadığı bir yaşam dönemidir. Ergenlerin bu hızlı değişimleri olumlu gelişimsel ürünlerle sonuçlandırabilme-leri birçok koruyucu ve risk faktörüne bağlıdır. Çocukların ergenliğe girişten önceki gelişimsel seyirleri ve ergenliğe ne derece hazırlıklı bir şekilde eriştikleri bu etmenlerden bir tanesidir. Başka bir ifadeyle, ergenlik döneminin nasıl yaşanacağını yordayan etmenlerden bir tanesi ergenlik öncesi evrelerden nasıl geçildiğidir (Burden, 2010). Ergenlik kendisinden önceki dönemlerde kaydedilmiş gelişimsel kazanımlardan etkilendiği gibi kendisinden sonraki dönemleri derinden etkileyebilecek niteliktedir. Gençlerin bu yaşlarda edindikleri bağımsızlığın derecesi, akademik başarıları, riskli davranışları, sosyal ve ruhsal işlevsellikleri yaşamlarının sonraki evrelerini etkileyecek özelliklerinin başında gelir (Rashwan, 2008).

Ergenlikteki riskli davranışlar eğitimcileri ve ebeveynleri son derece endişelendirecek niteliktedir. Alkol ve madde kullanımı, aşırı hızla araç kullanma, riskli cinsel davranışlar, heyecan arama ve saldırganlık bu endişelerin odağındaki davranışlardır. Ellis ve diğerleri (2012) genellikle neticesinde bireyin kendisine, etraftakilere veya topluma zarar verme olasılığı olan eylemleri riskli davranış olarak tanımlamıştır. Bu yazarlara göre ergenlik döneminde riskli davranışta bulunma olasılığı diğer bütün yaş gruplarından daha yüksektir.

Günümüzde riskli davranışları açıklamada sıklıkla başvurulan kuram olan Problem Davranış Kuramı psiko-sosyal faktörlere odaklanan bir kuramdır. Problem davranış kuramı kişilik sistemi, algılanan çevre sistemi ve davranış sistemi olmak üzere üç sistem üzerinde durur. Problem davranış, toplumun genel sosyal ve yasal normlarına uymayan, toplumsal otoriteler tarafından sosyal olarak onaylanmayan ve toplumsal kontrol mekanizmaları ile bastırılmaya çalışılan davranışlardır. Problem davranış kuramının kavramsal yapısına göre, kişinin anne-babasının sosyo-kültürel ve eğitim durumu gibi değişkenler birey için bir temel oluşturur. Kişinin sahip olduğu bu sosyo-demografik değişkenler, kişilik sistemi ve algılanan çevre sisteminden oluşan psiko-sosyal faktörlerle etkileşir. Sonuçta bireyin davranış sistemi oluşur ki, sonuç olarak alkol ve sigara kullanımı, riskli cinsel davranışlar ve uyumsuz davranışlar görülebilir (Jessor, 1987).

Son zamanlarda birçok normal veya anormal davranışı diyalektik bir birlik içinde ele alma eğilimi olduğundan, kimi araştırmacılar riskli davranışların olumlu gelişimsel işlevinin de olabileceğine değinmiştir. Örneğin, bazı araştırmacılara göre ergenlik döneminin risk teşkil eden davranışları bu döneme özgü denebilecek ve normal (normative) sayı-

labilecek davranışlardır (Maggs, Almeida ve Galambos, 1995; Shedler ve Block, 1990). Bu uzmanlara göre bu gibi davranışlar kimi gençlerin ebeveynlerinden ruhsal olarak ayrılabilmeleri ve bağımsızlıklarını sağlar (Schettini-Evans, 2003). Yine, riskli davranışları evrimsel psikoloji bakış açısıyla ele alan Ellis ve diğerleri (2011) gibi araştırmacılara göre, bu davranışlarda bulunan bireylerin söz konusu davranışlardan ne elde ettikleri veya ne elde etmeyi umduklarına bakılması gerekir. Örneğin, belli koşullar altında yaşayan erkek çocukların saldırgan davranışları ilk bakışta risk davranışı olarak nitelendirilse de, o kişilerin koşulları içerisinde ele alındığında, bu davranış yaşadıkları topluluğun hiyerarşisi içerisinde onlara statü kazandırmaya vesile olabilir. Ergenlerde riskli davranışların anlaşılmasına ışık tutan birçok kuramsal yaklaşımdan biri olan bu bakış açısı söz konusu davranışların azaltılması ve hatta mümkünse ortadan kaldırılması gerektiğini yadsımaz. Ne var ki riskli davranışı ele alırken, söz konusu davranışın içinde meydana geldiği koşullarda bireye ne gibi kazanımlarının olduğunu hesaba katarak kavramsallaştırmak, bu davranışların daha iyi anlaşılması ve ilgili müdahalelerin seçilmesine ışık tutabilir.

Birey ve topluma olan maliyetinden ötürü bu güne dek ergenlerin riskli davranışları ile pek çok değişkenin ilişkisi incelenmiştir. Simantov, Schoe ve Klein (2000) tarafından yapılan çalışmada erkek ve kız öğrencilerin aynı oranlarda sigara kullandığı belirlenmiştir. Ayrıca alkol kullanımının erkeklerde kızlara oranla daha yüksek olduğu; stresli yaşam olayları ve çocuklukta istismara uğramanın erkeklerde sigara kullanımını artırdığı ve kızlarda istismar, aile içi şiddet, depresyon belirtilerinin ve stresli yaşam olaylarının sigara kullanımı ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır.

Mancini ve Huebner (2004) tarafından yapılan bir araştırmada okula bağlılığı ve okul başarısı yüksek, anne-babasıyla olumlu ilişkilere sahip ve zamanı olumlu kullanan ergenlerin daha az riskli davranışlar gösterdikleri; erkek ergenlerin, yaşça daha büyük olanların ve yakın bir arkadaşı olan ergenlerin daha fazla riskli davranışlar sergileme eğiliminde olduklarını bulunmuştur. Bolland (2003) yoksul ergenler üzerinde, umutsuzluk ve riskli davranışlar arasında ilişki olduğunu gözlemiştir. Wild, Flisher, Bhana ve Lombard (2004), ergenlerde genel, okul, aile, arkadaş, spor, beden imajı gibi farklı alanlardaki benlik saygısının riskli davranışlarla ilişkisini incelemişlerdir ve bu çalışmada okul ve ailede düşük benlik saygısı, arkadaşlar arasında ise yüksek benlik saygısı gençlerin riskli davranışları ile ilişkili bulunmuştur. Ruangchanasetr, Plitponkarnpim, Hetrakul ve Kongsakon (2005) tarafından yapılan çalışmada ise, ergenlerde riskli davranışlar için düşük benlik saygısının bir risk faktörü olduğu belirlenmiştir. Sharaf, Thompson ve Walsh'a (2009) göre benlik

saygısı, hem düşük hem yüksek aile desteğine sahip ergenlerde ergenin intihar riski ile ilişkilidir. Büyükgöze Kavas (2009), üniversite öğrencilerinde benlik saygısının alkol ve uyuşturucu kullanımı ile olumsuz ilişkisi olduğunu bulmuştur. Babington ve Kelley (2009) ergenlerde benlik saygısının kız/erkek arkadaşı tarafından istismara maruz kalma ve intihar eylemleri ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Diğer yandan Emily, Forehand, Colletti ve Rakow (2009) tek ebeveynli (anneyle yaşayan) Afrika Kökenli Amerikalı ergenlerde kaygı/depresyon ile riskli davranışlar arasında ilişki saptamışlardır. Sosyal destek, içe yönelim sorunları ve akademik başarı değişkenlerinin ergenlerin riskli davranışlarını yordama güçleri ilgili bir model ile test eden Gençtanırım Kuru (2010), sosyal destek değişkeninin riskli davranışları anlamlı olarak yordadığını ancak, akademik başarı ve içe yönelimin riskli davranışları anlamlı olarak yordamadığını bulmuştur.

Ergenlerde madde kullanımı, intihar, anti-sosyal davranışlar gibi sorunlar her zaman önemini korumuş olmakla birlikte günümüzün değişen ve zorlaşan yaşam koşullarında ergenlerin riskli davranışları daha fazla dikkat çekmektedir. Son zamanlarda okullarda anti-sosyal davranışın bir boyutu olan şiddet ve saldırganlık davranışlarında artış olduğu bilinmektedir (Korkut, 2004). Çalışmalar her geçen gün ergenlerdeki şiddet ve saldırganlıkta, suça yönelik davranışlarda, intihar eğilimlerinde, okul terkinde, tütün, alkol ve madde kullanımında, sağlıksız ve dengesiz beslenme alışkanlığı ve buna bağlı olarak gelişen hastalıklarda önemli artışlar olduğunu ortaya koymaktadır (Gençtanırım Kuru, 2010). Türkiye’de ergenlerdeki riskli davranışların önlenmesi yönündeki çabalara ışık tutacak araştırmaların hem bireysel hem de çevresel koruyucu etmenler ve risk faktörleriyle ele alındığı araştırmaların artması gerekmektedir. Bu yöndeki alanyazına katkıda bulunmak amacıyla bu çalışmada ergenlerin riskli davranışlara yönelmelerinde sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısı değişkenlerinin etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada riskli davranışlar, Problem Davranış Kuramı (Jessor, 1987) temel alınarak geliştirilen Riskli Davranışlar Ölçeği (Gençtanırım Kuru, 2010) kapsamında ele alınan anti-sosyal davranışlar, alkol kullanımı, sigara kullanımı, intihar eğilimi, beslenme alışkanlıkları ile okul terki boyutları çerçevesinde ele alınmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, cinsiyet, yaş, akademik başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısının lise öğrencilerinin riskli davranışlarını yordama gücünü inceleyen betimsel bir çalışmadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Bu bölümde,

araştırma grubu, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Grubu

Araştırma grubunu, 2011-2012 Öğretim Yılı bahar döneminde Ankara’da altı farklı lisede okuyan, 291’i (% 56.1) kız, 228’i erkek (% 43.9) toplam 519 öğrenci oluşturmuştur. Bu öğrencilerin 180’i 9. sınıf, 200’ü 10. sınıf, 129’u 11. sınıf ve 10’u 12. sınıfta öğrenim görmektedir. Katılımcı öğrencilerin yaş aralığı 14-19 olup, grubun yaş ortalaması 15.89’dur (Ss:1,00).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Riskli Davranışlar Ölçeği, Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri’nin Sürekli Kaygı Alt Ölçeği, Back Umutsuzluk Envanteri, Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri’nin Kısa Formu ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Kullanılan bilgi toplama araçlarına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Riskli Davranışlar Ölçeği (RDÖ): Gençtanırım Kuru (2010) tarafından ortaöğretim öğrencilerindeki riskli davranışları belirlemek amacıyla geliştirilen Riskli Davranışlar Ölçeği (RDÖ), antisosyal davranışlar (AS), alkol kullanımı (AK), sigara kullanımı (SK), intihar eğilimi (İE), okul terki (OT) ve beslenme alışkanlıkları (BA) olmak üzere altı boyuttan oluşmaktadır. RDÖ’nün geliştirilmesiyle ilgili olarak öncelikle alan yazın incelenmiş ve bu ölçeğin geliştirilmesinde kuramsal olarak “Problem Davranış Kuramı” temel alınmıştır. Bu kuramın bakış açısı çerçevesinde riskli davranışlar tanımlanmış ve buradan hareketle ölçeğin madde havuzu oluşturulmuştur. Ayrıca ölçeğin 72 madde havuzunun oluşturulmasına yönelik olarak Ankara’da farklı liselerde görev yapan değişik branşlardan 45 öğretmenden öğrencilerinde en sık karşılaştıkları riskli davranışları belirtmeleri istenmiştir. RDÖ için KMO değeri .85 ve Bartlett testinin sonucu .00 olarak bulunmuştur. Verilerin faktör analizi için uygun olduğu bu testlerden elde edilen sonuçlarla ortaya konulduktan sonra RDÖ için Maksimum likelihood faktör çıkarma yöntemi ve varimax eksen döndürme tekniği kullanılarak açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda özdeğeri 1’den büyük altı faktör bulunmuştur. Bu faktörlerin açıkladıkları varyans sırasıyla %11.58, %11.01, %10.72, %9.19, %6.51 ve %6.41’dir. Bu faktörlerin açıkladıkları ortak varyans yaklaşık %25-55 arasında değişmektedir. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans %55.43’tür. RDÖ’nün toplamı için iç tutarlılık katsayısı (Cronbach α) = .91 olarak hesaplanmıştır. RDÖ’nün alt boyutları için elde edilen test tekrar test güvenilirlik katsayıla-

rı, Pearson korelasyon (r), sırasıyla AS= .79; AK= .77; SK:= .90; İE=63; BA= .56; OT= .68 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam puanı için bu değer .85'dir (Gençtanırım Kuru, 2010).

Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, Sürekli Kaygı Alt Ölçeği: Spielberger, Gorsuch ve Lushene (1970) tarafından geliştirilen Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri Öner ve Le Compte (1985) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Bu çalışmada envanerin Sürekli Kaygı Alt Ölçeği kullanılmıştır. Sürekli kaygıyı ölçen form 20 maddeden oluşmaktadır ve ölçekten elde edilen toplam puan değeri 20 ile 80 puan arasında değişmektedir. Puanın yüksek olması kaygı seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Madde güvenilirliği korelasyonları, Sürekli Kaygı Alt Ölçeği için .34 ile .72 arasındadır. Yapılan çalışmalar Sürekli Kaygı Alt Ölçeği için test-tekrar test güvenilirliği katsayılarının .71 ile .86 arasında, KR-20 güvenilirlik katsayılarının .83 ile .87 arasında değiştiğini göstermiştir. Geçerlik çalışması kapsamında problemlili öğrencilerle problem yaşamadıklarını ifade eden öğrencilerin sürekli kaygı puanları karşılaştırılmış, ilk grubun puanlarının diğerlerine göre anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Öner ve Le Comte, 1985).

Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ): Beck Umutsuzluk Ölçeği 1974 yılında Beck, Weissman, Lester ve Trexler (1974) tarafından bireylerin gelecekle ilgili tutumlarının (9 madde) ve psikiyatrik hastaların kötümser ifadelerinin (11 madde) incelenmesiyle geliştirilmiştir. BUÖ kendini değerlendirme türü bir ölçektir ve 20 maddeden oluşmaktadır. Maddeler “evet-hayır” şeklinde yanıtlanmaktadır ve ölçeğin puan aralığı 0-20'dir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Seber tarafından 1991 yılında hem psikoloji, psikiyatri alanlarında hem de Türkçe ve İngilizce dillerinde yeterliği olan uzmanların çevirileri gerçekleştirilmesi ve değerlendirilmesiyle yapılmıştır (Savaşır ve Şahin, 1997).

Beck ve diğerleri (1974) ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısını .93 olarak bulmuşlardır. Elde edilen madde-toplam puan korelasyonlarının ise .39 ile .76 arasında olduğu saptanmıştır (Beck ve diğerleri, 1974). Seber, Dilbaz, Kaptanoğlu ve Tekin (1993) tarafından Türkiye'de 37 hasta üzerinde ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerliğini hesaplamak için Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Stuart Gelecek Testi arasındaki korelasyon .60 olarak bulunmuştur (Beck ve diğerleri, 1974). Beck ve diğerleri (1974), yaptıkları faktör analizi sonucunda ölçeğin “gelecekle ilgili duygular”, “motivasyon kaybı” ve “gelecek beklentisi” olmak üzere üç faktörden oluştuğunu belirlemişlerdir ve bu faktörlerin de toplam varyansın sırasıyla %41.7'sini, %6.2'sini ve %5.6'sını açıkladığını ortaya koymuşlardır. Türkiye'de ruhsal-

fiziksel bozukluğu olan ve olmayan gruplar üzerinde yapılan yapı geçerliği çalışmasında her iki grubun puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu saptanmıştır (Seber ve diğerleri, 1993).

Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri Kısa Formu: Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri Coopersmith (1991; Akt. Pişkin, 1997) tarafından geliştirilmiş, Türk lise öğrencilerine uyarlanması ise Pişkin (1997) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek 58 maddeden oluşmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin 25 maddelik kısa formu kullanılmıştır. Coopersmith (1959; Akt. Pişkin, 1997) aracın test-tekrar-test güvenilirlik katsayısını .88 (5 hafta arayla) ve 0.70 (3 yıl arayla) bulmuştur. Yine Coopersmith (1967; Akt. Pişkin, 1997) aracın Kuder Richardson güvenilirlik katsayısını kızlar için .91 ve erkekler için .80 olarak bulduğunu belirtmektedir. Johnson ve arkadaşları (1983) tarafından aracın yapı geçerliğini saptamak amacıyla yapılan bir çalışmada ölçeğin geçerli bir araç olduğunu göstermiştir (Akt. Pişkin, 1997) Pişkin (1997) Coopersmith Benlik Saygısı Envanteri'nin kısa formu için KR-20 güvenilirlik katsayısını .76; iç tutarlılık katsayısını 1. ve 2. yarı maddeler için .76, tekil-çoğul maddeler için .81 bulmuştur.

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel bilgi formu, araştırmanın bağımsız değişkenlerine ilişkin bilgi toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunda öğrencilerin cinsiyetini, yaşını, sınıf düzeyini ve akademik başarı ortalamasını belirlemeye yönelik anket soruları kullanılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama araçlarının uygulanabilmesi için uygulama yapılan lise müdürlükleri ile önceden görüşülmüş ve uygulama için uygun dersler ve derslerin gün ve saatleri öğrenilmiştir. Uygulamalar araştırmacıların kendisi tarafından yapılmıştır. Uygulamalar esnasında öğrencilere, araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve ölçekler ve Kişisel Bilgi Formu tanıtılmıştır. Elde edilen bilgilerin gizli tutulacağı vurgulanmıştır. Kişisel Bilgi Formu ile ölçekler girilen sınıflarda aynı oturumda uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde çoklu hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olup olmadığını belirlemek amacıyla değişkenler arasındaki korelasyonlar incelenmiş ve .80'in üzerinde korelasyon olmadığı görülmüştür. Varyans şişkinlik değerleri (variance inflation factor; 10'dan büyük olmaması), tolerans değerleri ve koşullu indeks değerleri (condition index; 30 değerini geçmemesi) incelenmiş

ve bağımsız değişkenler arasında regresyon analizini uygun olmayan bir çoklu bağlantı sorununun olmadığı saptanmıştır. Ayrıca Durbin-Watson testiyle otokorelasyon olup olmadığına bakılmış ve otokorelasyon olmadığı belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2007). Elde edilen verilerin analizinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde anlamlılık düzeyi alt sınırı .05 olarak alınmıştır.

3. BULGULAR

Bağımsız değişkenlerin riskli davranışları yordama düzeyini belirlemek amacıyla yapılan çoklu hiyerarşik regresyon analizi sonuçları bu bölümde sunulmuştur. Öncelikle bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler ile tüm değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyonlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Bağımsız değişkenlerin birbirleri ve bağımlı değişkenle ilişkilerine ilişkin betimsel istatistikler.

	1	2	3	4	5	6	7
1. Risk	1,000						
2. Cinsiyet	,15**	1,000					
3. Yaş	,27**	,04	1,000				
4. Başarı	-,18**	-,06	-,40**	1,000			
5. S. Kaygı	,24**	-,20**	,01	-,02	1,000		
6. Umutsuzluk	,34**	,10*	,07	-,11*	,47**	1,000	
7. B. Saygısı	-,29**	-,06	-,04	,08	-,64**	-,60	1,000
Ortalama	65,99	,44	15,89	74,48	43,36	3,19	16,61
St. Sapma	17,10	,50	1,00	12,29	8,95	4,00	4,87

*p<.05 **p<.01

Tablo 1 incelendiğinde bağımsız değişkenlerin birbiriyle ve bağımlı değişkenle 0,80 değerini geçmeyen korelasyonlara sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla değişkenler arasında korelasyonların yüksek olmadığı ve güçlü bir çoklu bağlantı veya otokorelasyon olmadığı görülmüştür. Bu durumda regresyon analizi için gerekli varsayımların sağlandığı düşünülmüştür.

Tablo 2. Cinsiyet, yaş, başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısının riskli davranışları yormasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

	B	SH	β	t	R	R ²
Sabit	-3,763	15,784		-,238	0,450	,205**
Cinsiyet	4,659	1,443	,135	3,230**		
Yaş	3,805	,743	,224	5,196**		
Başarı	-,067	,060	-,048	-1,118		
S. Kaygı	,245	,105	,128	2,335*		
Umutsuzluk	,949	,216	,222	4,400**		
B. Saygısı	-,142	,204	-,041	-,698		

(F:21.98, p<0,01)

*p < 0,05 **p < 0,01

Tablo 2 incelendiğinde, bağımlı değişken olan riskli davranışlar puanlarını yordamak amacıyla kurulan modele alınan cinsiyet, yaş, akademik başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısı puanlarından en az birinin regresyon katsayısının anlamlı olduğu, modelin F (21,98; p<0,01) değerinin istatistiksel olarak önemli bulunmasından anlaşılmaktadır. Değişkenlere ilişkin regresyon katsayıları incelendiğinde cinsiyet, yaş, sürekli kaygı ve umutsuzluk değişkenlerine ilişkin regresyon katsayılarının yüksek bir değer ve pozitif olduğu görülmektedir. Akademik başarı ve benlik saygısı değişkenlerine ilişkin regresyon katsayıları ise anlamlı bulunmamıştır. Bulgulara göre, erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha yüksek riskli davranış puanlarına sahiptir. Diğer yandan yaş, sürekli kaygı ve umutsuzluk değişkenlerine ilişkin puanlar arttıkça riskli davranışlar da artmaktadır. Bu değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişkenliği (varyansı) açıklayabilme gücü bakımından sıralamasını gösteren Beta değerleri incelendiğinde, değişkenlerin cinsiyet, yaş, umutsuzluk ve sürekli kaygı şeklinde sıralandığı görülmektedir.

Değişkenlerin bağımlı değişkenle ilişkilerini gösteren çoklu korelasyon katsayısının 0,450 olduğu görülmektedir. Çoklu korelasyonun karesi olan açıklama katsayısı R²= 0,205 olarak hesaplanmıştır. Açıklama katsayısı riskli davranışlar puanlarındaki varyansın yaklaşık % 21'inin cinsiyet, yaş, akademik başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısı değişkenleri tarafından açıklanabildiğini göstermiştir. Açıklama katsayısının %14'ten büyük olması nedeniyle bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde geniş etkiye sahip olduğu söylenebilir (Cohen, 1988).

4. TARTIŞMA

Ergenlerin riskli davranışlarını cinsiyet, yaş, akademik başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısı değişkenlerinden cinsiyet, yaş, sürekli kaygı ve umutsuzluğun anlamlı şekilde yordadığı görülmüştür. Akademik başarı ve benlik saygısı değişkenlerine ilişkin regresyon katsayıları ise anlamlı bulunmamıştır. Cinsiyet, yaş, akademik başarı, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısı değişkenleri birlikte ergenlerde riskli davranış varyansının %21'ini açıklamaktadır. Bulgulara göre, erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha yüksek riskli davranış puanlarına sahiptir. Diğer yandan yaş, sürekli kaygı ve umutsuzluk değişkenlerine ilişkin puanlar arttıkça riskli davranışlar da artmaktadır.

Erkek öğrencilerin riskli davranış düzeylerinin kız öğrencilerden yüksek olması Mancini ve Huebner'in (2004) bulgularıyla paraleldir. Erkek öğrencilerin alkol ve sigara kullanımı gibi riskli davranışları denemeleri ve devam etmeleri kültürel olarak buna daha ilımlı bakılmasından kaynaklanabilir. Birçok araştırmacı erkek ergenlerin dışsallaştırma problemleri yaşama olasılığının kızlara kıyasla daha yüksek olduğunu tutarlı bir şekilde rapor etmiştir (örn., Hicks, 2007; Pursell ve ark., 2008). Dolayısıyla erkek öğrenciler yaşadıkları kaygı ve stresleri riskli davranışlar göstererek dışsallaştırma eğilimde olabilirler.

Yaş arttıkça riskli davranışların da arttığı bulgusu yine Mancini ve Huebner'in (2004) bulgularıyla benzerdir. Önceki çalışmalara bakıldığında, yaş ve riskli davranışları ele alan çalışmaların bulguları arasında tam bir tutarlılıktan söz etmek güçtür. Örneğin Mancini ve Huebner (2004) gibi kimi araştırmacılar yaşla beraber ergenlerin riskli davranışlarının arttığını tespit etmiştir. Ancak daha çok sayıdaki çalışma ergenlerin yaş arttıkça biyolojik olgunlaşmalarının ilerlediği ve dolayısıyla yürütücü işlevlerde ustalaştıkları için risk alma davranışlarının azaldığını ve bunun özellikle de orta ergenlikten (15-16 yaş ve sonrası) sonra olduğunu dile getirmişlerdir (örn., Gardner ve Steinberg, 2005; Steinberg, 2008). Bu çalışmada yaş aralığı sınırlı bir aralıktır. Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin büyük çoğunluğu 15-17 yaşlarındadır. Türkiye'de yaş değişkeni ile risk davranışını farklı yaş aralıklarındaki gruplar üzerinde ve boylamsal olarak inceleyecek araştırmalar bu ilişkiye daha net bir şekilde ışık tutabilir.

Araştırma sonuçları, sürekli kaygının lise öğrencilerinin riskli davranışlarını anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Emily, Forehand, Colletti ve Rakow (2009) tek ebeveynli (anneyle yaşayan) Afrika Kökenli-Amerikalı ergenlerde kaygı/depresyon ile riskli davranışlar arasında ilişki saptamışlardır. Sürekli kaygı düzeyi yüksek bireyler kaygıları ile baş edebilmek için bazı riskli davranışlara başvurabilirler. Sürekli kaygı ergenlerde riskli dav-

ranişlarla ilişkili bulunduğuna göre, ergenlerde sürekli kaygıyı artıran etmenlerin de belirlenmesi gereklidir. Ergenlerde riskli davranışları artıran bir faktör olarak sürekli kaygıyı azaltma çalışmaları, sürekli kaygıyı artıran etkenlerin de incelenmesini gerekli kılacaktır. Dolayısıyla lise öğrencilerinde sürekli kaygı düzeyini artıran faktörler, riskli davranışlarla da ilişkili olarak görülebilir.

Yine bu çalışmada, umutsuzluğun lise öğrencilerinin riskli davranışlarını anlamlı olarak yordadığı belirlenmiştir. Umutsuzluk, bireyin kendini mutsuz hissetmesine ve alkol, sigara, anti-sosyal davranış, intihar gibi riskli davranışlara yönelmesine neden olabilir. Bireylerin iyi oluşu için umut önemli bir özelliktir. Umudunu kaybetmek, geleceğe iyimser bakmamak bireylerin ruh sağlığı için ciddi bir yoksunluktur. Nitekim Bolland (2003) düşük sosyo-ekonomik duruma sahip ergenlerde umutsuzluk ve riskli davranışlar arasında ilişki bulmuştur. Bu çalışmada ele alınmamış olmakla beraber, düşük sosyo-ekonomik durumda olan ergenler için umutsuzluk daha büyük bir risk oluşturabilir. Sürekli kaygı ile benzer şekilde ergenlerde umutsuzluk, umutsuzluğa neden olan faktörleri de içine alarak incelenmelidir. Umutsuzluk düzeyini artıran faktörler dolaylı olarak ergenlerde riskli faktörlere de yol açabilecektir.

Bulgulara göre, akademik başarı ergenlerin riskli davranışlarını anlamlı olarak yordamamaktadır. Benzer şekilde Gençtanırım Kuru'nun (2010) çalışmasında da, akademik başarının ergenlerde riskli davranışları yordamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Okul başarısının düşük olmasının ergenleri, saygınlığını artırma, kendini kanıtama gibi amaçlarla riskli davranışlara yöneltebileceği düşünülebilir ancak bulgular bu beklentiyi doğrulamamıştır. Bu çalışmada okul başarısı puanları öğrencilerin kendilerinden alınmıştır. Öğrenciler son döneme ilişkin genel akademik ortalamalarını belirtmişlerdir. Sonraki çalışmalarda akademik başarı notunun okul kayıtlarından alınması daha güvenilir bir yol olacaktır. Daha büyük örneklerle akademik başarı ve riskli davranışların ilişkinin incelenmesi faydalı olabilir.

Pek çok çalışmada benlik saygısı ile riskli davranışlar arasında ilişki bulunmasına karşın (Babington ve Kelley, 2009; Büyükgöze Kavas, 2009; Seçkil ve Dündar, 2011; Sharaf, Thompson ve Walsh 2009; Wild, Flisher, Bhana, Lombard, 2004) bu çalışmada benlik saygısı değişkeni ergenlerin riskli davranışlarını anlamlı olarak yordamamıştır. Bu sonucun ilgili ölçekle veya araştırma grubu yapısıyla ilgisi olabilir. Yine, hatırdaki tutulmalıdır ki erkek ergenler olduğundan yüksek benlik saygısı bildirme eğilimindedir (Bachman, O'Malley, Freedman-Doan, 2009; Bachman, O'Malley, Freedman-Doan, Trzesniewski ve

Donnellan, 2011; Kling, Hyde, Showers ve Buswell, 1999). Yapılacak başka çalışmalarla benlik saygısı-riskli davranışlar ilişkisinin incelenmesi yararlı olacaktır. Gelecek çalışmalarda ergenlerin benlik saygısı ele alınırken tek puana dayalı değerlendirmeler yapmaktansa açık benlik saygısı ve örtük benlik saygısı arasındaki farka bakmak daha anlamlı olabilir.

Bu çalışmanın bulgularından yola çıkıldığında, sürekli kaygı ve umutsuzluk ergenlerin riskli davranışlarını yormadama önemli değişkenler olduğuna göre, sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyi yüksek öğrencilerle okul rehberlik servislerinin, okul psikolojik danışmanlarının daha fazla ilgilenmesi gerektiği söylenebilir. Ergenlerin riskli davranışları ile ilgili yeterli bir ampirik bilgi birikimi sağlandıktan sonra bu davranışların sürekli kaygı ve umutsuzluk da dahil yordayıcıları olan risk faktörleri ve riskli davranışlar açısından koruyucu faktör olan etmenlere ilişkin bilgiler okul rehberlik servisleri tarafından kullanılmalıdır. Ayrıca bu bilgiler ışığında okulların yapı ve işleyişine ilişkin doğurgular da olacaktır. Örneğin, bu gibi çalışmalar ışığında okulların müfredatları zenginleştirilebilir, kent yönetimleri ve sivil toplum örgütleri ergenlerin yapıcı yaşam tarzları geliştirmelerine katkıda bulunmada daha fazla sorumluluk alabilir. Kısacası, riskli ergen davranışlarının kentleşme ve bireyselleşme arttıkça artması öngörülebilir. Bu nedenle de ilgili çalışmaların zenginleşerek devam etmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- Babington, L. M. & Kelley, B. R. (2009). Self-esteem and risk behaviors of Dominican adolescents. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 32, 131-144.
- Bachman, J. G., O'Malley, P. M., Freedman-Doan, P. (2009). Response styles revisited: Racial/ethnic and gender differences in extreme responding. *Monitoring the Future Occasional Paper No. 72*. Institute for Social Research; Ann Arbor, MI.
- Bachman, J. G., O'Malley, P. M., Freedman-Doan, P., Trzesniewski, K. H., & Donnellan, M. B. (2011). Adolescent self-esteem: Differences by race/ethnicity, gender, and age. *Self Identity*, 10(4): 445-473.
- Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D. ve Trexler, L. (1974). The measurement of pessimism: The hopelessness scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(6), 861-865.
- Bolland, J. M. (2003). Hopelessness and risk behavior among adolescents living in high-poverty inner-city neighborhoods. *Journal of Adolescence*, 26, 145-158.
- Burden, J. (2010). *Parent and adolescent readiness in the transition to adolescent diabetic self-care*. (Doctoral dissertation, Michigan State University, East Lansing: MI).
- Büyükgöze Kavas, A. (2009). Self-esteem and health-risk behaviors among Turkish late adolescents. *Adolescence*, 44(173), 187-198.

- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behaviors*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Ellis, B. J., Del Giudice, M., Dishion, T. J., Figueiredo, A. J., Gray, P., Griskevicius, V., Hawley, P. H., Jacobs, W. J., James, J., Volk, A. A. & Wilson, D. S. (2012). The evolutionary basis of risky adolescent behavior: Implications for science, policy, and practice. *Developmental Psychology*, 48(3), 598-623.
- Emily, P. G., Forehand, R., Colletti, C. J. M. & Rakow, A. (2009). The role of anxiety/depression in the development of youth high risk behaviors: An examination of two competing hypotheses in a sample of African-American, single mother families. *Journal of Psychopathological Assessment*, 32, 340-346.
- Gardner, M., & Steinberg, L. (2005). Peer influence on risk taking, risk preference, and risky decision making in adolescence and adulthood: An experimental study. *Developmental Psychology*, 41(4), 625-635.
- Gençtanırım Kuru, D. (2010). *Ergenlerde riskli davranışların yordanması*. (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara). <http://tez.yok.gov.tr> adresinden edinilmiştir.
- Hicks, B. M. (2007). Gender differences and developmental change in externalizing disorders from late adolescence to early adulthood: A longitudinal twin study. *Journal of Abnormal Psychology*, 116(3), 433-447.
- Jessor, R. (1987). Problem behavior theory, psychological development, and adolescent problem drinking. *British Journal of Addiction*, 82, 331-342.
- Kling, K. C., Hyde, J. S., Showers, C. J., & Buswell, B. N. (1999). Gender differences in self-esteem: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 125(4):470-500.
- Korkut, F. (2004). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Anı yayıncılık.
- Maggs, J. L., Almeida, D. M., & Galambos, N. L. (1995). Risky business: The paradoxical meaning of problem behavior for young adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 15, 339-357.
- Mancini, J. A. & Huebner, A. J. (2004). Adolescents risk behaviors patterns: Effects of structured time-use, interpersonal connections, self system characteristics, and socio-demographic influences. *Child & Adolescent Social Work Journal*. 21 (6): 647-668.
- Öner, N., ve Le Compte, A. (1985). *Durumluk-sürekli kaygı envanteri el kitabı*. İstanbul : Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Pişkin, M. (1997). Türk ve İngiliz lise öğrencilerinin benlik saygısı yönünden karşılaştırılması. III. *Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, Adana: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı ve Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayını.
- Pursell, G. R., Laursen, B., Rubin, K. H., Booth-LaForce, C., & Rose-Krasnor, L. (2008). Gender difference in patterns of association between prosocial behavior, personality

- and externalizing problems. *Journal of Research in Personality*, 42(2), 2472-481. doi:10.1016/j.jrp.2007.06.003
- Rashwan, M. R. (2008). Adolescent relationships in multiple contexts: Associations with internalizing and externalizing behavior. (Doctoral dissertation, Wayne State University: Detroit, MI).
- Ruangkanchanasetr, S., Plitponkarpim, A., Hetrakul, P. & Kongsakon, R. (2005). Youth risk Behavior Survey: Bangkok, Thailand. *Journal of Adolescent Health*. 36: 227–235.
- Savaşır, I. ve Şahin, N. H. (1997). *Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Schettini-Evans, A. (2003). Adolescent health risk behavior: Parent and peer contributions and health outcomes. (Doctoral dissertation. Michigan State University: East Lansing, MI).
- Seber, G., Dilbaz, N., Kaptanoğlu, C. ve Tekin, D. (1993). Umutsuzluk ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirliği. *Kriz Dergisi*, 1(3), 139-142.
- Sharaf, A. Y., Thompson, E. A. & Walsh, E. (2009). Protective effects of self-esteem and family support on suicide risk behaviors among at risk adolescents. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 22(3), 160-168.
- Shedler, J., & Block, J. (1990). Adolescent drug use and psychological health: A longitudinal inquiry. *American Psychologist*, 45, 612-630.
- Simantov, E., Schoen, C., & Klein, J. D. (2000). Health-compromising behaviors: Why do adolescents smoke or drink? Identify underlying risk and protective factors. *Pediatrics and adolescent medicine*, 154 (10): 1025–1033.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., & Lushene, R. E. (1970). *The State-Trait Anxiety Inventory (STAI) test manual for Form X*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Steinberg, L. (2008). A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental Review*, 28(1), 78–106.
- Wild, L. G., Flisher, A. J., Bhana, A. & Lombard, C. (2004). Associations among adolescent risk behaviours and self-esteem in six domain. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(8), 1454-1467.